

PRAVÁ PODOBA SOCIÁLNÍ OTÁZKY, ZÍSKANÁ ZE ŽIVOTA MODERNÍHO LIDSTVA

Neprojevuje se z katastrofy světové války moderní sociální hnutí skutečnostmi, jež dokazují, jak nedostatečné byly myšlenky, jimiž jsme se po dlouhá desetiletí snažili chápat proletářské chtění?

Položit si tuto otázku nutí to, co se z dříve potlačovaných požadavků proletariátu a v souvislosti s nimi dere v přítomné době na povrch života. Moci, jež potlačování způsobily, jsou zčásti zničeny. Pomýšlet na udržování vztahu těchto mocí k hybným sociálním silám velké části lidstva může pouze ten, kdo naprosto nechápe, jak jsou tyto impulsy lidské přirozenosti nezničitelné.

Mnohé osobnosti, jejichž životní postavení jim umožňovalo zadržovat nebo podporovat svým slovem nebo radou síly v evropském životě, které vedly roku 1914 k válečné katastrofě, se oddávaly ve vztahu k těmto hybným silám největším iluzím. Mohly se domnívat, že vítězství zbraní jejich země sociální bouře uklidní. Tyto osobnosti si musely uvědomit, že následkem jejich jednání se sociální pudy teprve plně projeví. Ba, současná katastrofa lidstva se ukázala jako historická událost, díky níž nabyly tyto pudy plné úderné síly. Vedoucí osobnosti a třídy musely v posledních osudových letech činit své jednání závislé na tom, co žilo v socialisticky naladěných kruzích. Často by rády jednaly jinak, kdyby nemusely dbát nálady těchto kruhů. Účinky této nálady žijí v podobě současných událostí.

A nyní, když nastalo rozhodující stadium, které se po desetiletí připravovalo v životním vývoji lidstva, nyní se stává tragickým osudem, že myšlenky vzniklé během tohoto vývoje nejsou skutečností přiměřené. Mnoho osobností, které vyvinuly své myšlenky na tomto vývoji, aby sloužily jeho sociálnímu cíli, zmohou dnes málo nebo nic ve vztahu k osudovým otázkám, vyplývajícím ze skutečností.

Některé tyto osobnosti sice ještě věří, že se uskuteční to, co po dlouhou dobu považovaly k proměně lidského života za nutné a že se pak ukáže jako dosti silné, aby dalo daným skutečnostem směr schopný života. - Můžeme ponechat stranou názor těch, kdož se ještě dnes mylně domnívají, že se staré musí udržet vůči novějším požadavkům velké části lidstva. Svůj pohled můžeme zaměřit na chtění těch, kdož jsou přesvědčeni o nutnosti nového utváření života. Nelze jinak než si přiznat: mezi námi se pohybují stranické názory jako mumie úsudků, které nejsou v souladu s vývojem skutečností. Tyto skutečnosti vyžadují rozhodnutí, na něž úsudky starých politických stran nejsou připraveny. Tyto strany se sice vyvíjely spolu se skutečnostmi; se svými myšlenkovými zvyklostmi však za skutečnostmi zaostaly. Není snad nutné být vůči dnes ještě směrodatným názorům nekromný, když věřím, že můžeme čerpat naznačené myšlenky z průběhu světových událostí v přítomnosti. Můžeme z toho dospět k závěru, že právě přítomná doba musí být citlivá pro pokus charakterizovat v sociálním životě lidstva to, co je svou povahou myšlenkovým zvyklostem sociálně orientovaných osobností a stranických směrů cizí. Neboť by se mohlo stát, že tragika pokusů o řešení sociální otázky má své kořeny v nepochopení pravých proletářských snah. V nepochopení i těch, kdož svými názory z těchto snah vyrostli. Neboť o svém vlastním chtění si člověk netvoří vždy správný úsudek.

Můžeme si proto právem položit otázku: Co ve skutečnosti *chce* moderní proletářské hnutí? Odpovídá toto chtění tomu, co se obvykle z proletářské nebo neproletářské strany o tomto chtění soudí? Projevuje se v tom, co o «sociální otázce» mnozí soudí, *pravd podoba* této «otázky»? Nebo je třeba zcela jinak zaměřeného myšlení? K *této* otázce nemůžeme přistoupit zcela nepředpojatě, jestliže nám životní osudy neumožnily vžívat se do duševního života moderního proletariátu, a sice té části proletariátu, která se podílí na utváření sociálního hnutí přítomné doby.

Mnoho se mluvilo o vývoji moderní techniky a moderního kapita-

lismu. Kladla se otázka, jak během tohoto vývoje vznikl současný proletariát a jak došlo při rozvoji novějšího hospodářského života k jeho požadavkům. Ve všem, co se v tomto směru předneslo, bylo mnoho výstižného. Nutně však tím zůstalo nedotčeno něco rozhodujícího pro toho, kdo se nedá hypnotizovat úsudkem, že život člověka určují vnější poměry. Ono rozhodující se zjevuje tomu, kdo si zachoval nepředpojatý pohled do duševních impulsů, které působí z vnitřních hlubin. Je jisté, že proletářské požadavky se vyvinuly během života moderní techniky a moderního kapitalismu; ale tato skutečnost nedává ještě vysvětlení toho, co vlastně žije v těchto požadavcích jako *čisté lidské* podněty. A dokud nepronikneme do života těchto impulsů, nemůžeme se ani přiblížit k *pravépodobné* «sociální otázce».

V proletářském světě je často pronášeno slovo, jež může učinit významný dojem na toho, kdo je schopen proniknout do hlubších pohnutek lidského chtění. Je to slovo, že moderní proletář se stal «třídně uvědomělým». Již nejde do jisté míry instinktivně a nevědomě za podněty tříd mimo něj, nýbrž je si vědom, že je příslušníkem zvláštní třídy a chce uplatnit vztah této své třídy ve veřejném životě k jiným třídám přiměřeně ke svým zájmům. Kdo je schopen chápat duševní podproudy, bude slovem «třídně uvědomělý», jak je používá moderní proletariát, upozorněn na nejvýznamnější skutečnosti v pojetí sociálního života těch pracujících tříd, jež stojí v životě moderní techniky a moderního kapitalismu. Musí si především všimnout, jak vědecké nauky o hospodářském životě a o jeho vztahu k lidským osudům zanítily duši proletáře. Dotýkáme se tím skutečnosti, o níž mnozí, kteří přemýšlejí o proletariátu, ale nikoliv s *nim*, mají jen mlhavé, ba vzhledem k vážným událostem přítomné doby škodlivé názory. S názorem, že se marxismem a jeho pokračováním u proletářských autorů «nevzdělanému» proletáři zamotala hlava, i s tím, co v tomto smyslu často můžeme slyšet, nedospějeme v této oblasti

v přítomné době k nutnému pochopení historické situace. Neboť takový názor ukazuje, že člověk nemá vůli obrátit pohled k tomu, co je v přítomném sociálním hnutí podstatné. A to podstatné je, že se proletářské třídní vědomí naplnilo pojmy, jež čerpaly svůj charakter z novějšího vědeckého vývoje. V tomto vědomí působí dále jako nálada to, co žilo v Lasallově řeči o «vědě a dělnících*. Tomu, kdo se považuje za «praktického člověka*, se takové věci mohou zdát nepodstatnými. Kdo si však chce získat skutečně plodný náhled do moderního dělnického hnutí, ten *musí* obrátit k těmto věcem pozornost. V tom, co dnes požadují umírnění i radikální proletáři, nežije hospodářský život proměněný v lidské impulsy, jak si mnozí lidé představují, ale hospodářská věda, již bylo uchopeno proletářské vědomí. To se jasně projevuje ve vědecky psané i novinářsky popularizované literatuře proletářského hnutí. Popírat to znamená zavírat oči před skutečnostmi. A základní, sociální situaci přítomnosti podmiňující skutečností je, že moderní proletář si dává určovat obsah svého třídního vědomí vědecky formulovanými pojmy. I když je člověk pracující u stroje «vědě» vzdálen, naslouchá vysvětlením své situace ze strany těch, kdož přijali prostředky pro tato vysvětlení od této «vědy».

Ať výklady o novějším hospodářském životě, věku strojů a kapitalismu ukazují sebe zřetelněji na skutečností základ moderního proletářského hnutí, to, co vysvětluje současnou sociální situaci rozhodujícím způsobem, nevyplývá bezprostředně ze skutečnosti, že dělník byl postaven ke stroji, že byl zapražen do kapitalistického řádu života. Vyplývá to z jiné skutečnosti, že se uvnitř jeho třídního vědomí u stroje a v závislosti na kapitalistickém hospodářském řádu utvořily zcela určité *myšlenky*. Je možné, že myšlenkové zvyklosti přítomné doby mnohému zabraňují, aby plně poznal dosah skutkové podstaty, a podněcují ho, aby v jeho zdůrazňování spatřoval jen dialektickou hru s pojmy. K tomu je třeba říci: tím hůře pro vyhlídky na zdárné zapojení do současného sociálního života u těch, kdož nejsou schop-

ni brát zřetel na to, co je podstatné. Kdo chce pochopit proletářské hnutí, musí především vědět, jak proletář *myslí*. Neboť proletářské hnutí - od jeho umírněných reformních snah až po jeho nejzhubnější výstřelky — nedělají «mimolidské síly» a «hospodářské impulsy», nýbrž *lidé*, jejich představy a volní impulsy.

Určující ideje a volní síly přítomného sociálního hnutí nespočívají v tom, co do proletářského vědomí vnesly stroje a kapitalismus. Zdroj svých myšlenek hledalo toto hnutí v novějším vědeckém směru, protože stroj a kapitalismus nemohly dát proletáři nic, co by mohlo naplnit jeho duši lidsky důstojným obsahem. U středověkého řemeslníka vyplýval tento obsah z jeho povolání. Ve způsobu, jak se tento řemeslník cítil být *lidsky* spojen s povoláním, bylo něco, co stavělo jeho život v celé lidské společnosti do důstojného světla. Na to, co dělal, mohl pohlížet tak, že tím uskutečňoval to, čím chtěl být jako «člověk». U stroje a uvnitř kapitalistického životního řádu byl člověk odkázán sám na sebe, na své nitro, jedyne hledal základ pro vědomí nosný názor, co je jako «člověk». Z techniky, z kapitalismu pro tento názor nic neplynulo. Tak došlo k tomu, že proletářské vědomí se dalo směrem k vědecky formulovaným myšlenkám. Ztratilo lidskou souvislost s bezprostředním životem- Stalo se to však v době, kdy vedoucí třídy lidstva usilovaly o vědecké myšlení, které již nemělo duchovní průraznost, aby vedlo lidské vědomí podle jeho potřeb k všestranně uspokojivému obsahu. Staré světové názory stavěly člověka jako duši do duchovní souvislosti bytí. Novější vědě se jeví jako přírodní bytost uvnitř pouhého přírodního řádu. Tato věda není počítována jako proud plynoucí do duše z duchovního světa a nesoucí člověka jako duši. Ať už soudíme o vztahu náboženských impulsů a toho, co s nimi souvisí, k vědeckému způsobu myšlení cokoli, když pozorujeme nepředpojatě dějinný vývoj, musíme připustit, že se vědecké představy vyvinuly z náboženských. Avšak staré, na nábožen-

ském základě spočívající světové názory nebyly schopny přenést svůj duševní podnět na novější vědecký způsob představování. Zůstaly stát mimo tento druh představ a žily dále s obsahem vědomí, k němuž se duše proletariátu nemohly obrátit. Pro vedoucí třídy mohl být tento obsah vědomí ještě něčím cenným, souvisel tak či onak s jejich životní situací. Tyto třídy nehledaly nový obsah vědomí, neboť díky tradici lpěly svým životem ještě na starém. Moderní proletář byl ze všech starých životních souvislostí vytržen. Jde o člověka, jehož život je postaven na zcela novém základě. Se ztrátou starých životních základů přestala pro něho zároveň možnost čerpat ze starých duchovních zdrojů. Stály uprostřed oblastí, jimž se odcizil. S moderní technikou a moderním kapitalismem se vyvíjela současně — ve smyslu, pokud můžeme nazývat velké světově dějinné proudy současnými — moderní vědeckost, ke které se obracela důvěra, víra moderního proletariátu. U ní hledal potřebný nový obsah vědomí. Ocitl se však k této vědeckosti v jiném vztahu než vedoucí třídy, které se necitily nuceny činit vědecký způsob představování svým duševně nosným pojetím života. I když se pronikly sebevíce «vědeckou představou», že v přírodním řádu vede přímá příčinná souvislost od nejnižších zvířat až k člověku, zůstala tato představa jen teoretickým přesvědčením. Nevedla i k citovému chápání života, jež by bylo tomuto přesvědčení beze zbytku přiměřené. Přírodovědec Vogt a přírodovědecký popularizátor Biichner byli jistě vědeckými představami proniknuti. Ale vedle těchto představ působilo v jejich duši něco, co zůstalo lpět na životních souvislostech, jež je možno smysluplně ospravedlnit jen z víry v duchovní světový řád. Představme si jen nepředpojatě, jak jinak působí vědeckost na člověka než na moderního proletáře, před něhož předstoupí agitátor a v několika málo večerních hodinách, jež nejsou vyplněny prací, mluví takto: Věda vyhnala v poslední době z lidí víru, že mají svůj původ v duchovních světech. Nadto byli poučeni o tom, že žili v pravěku nezpůsobně jako šplhavci na stromech.

Před vědu orientovanou k takovýmto myšlenkám byl stavěn proletář, když hledal duševní obsah, jenž by mu dal pocítit jeho postavení jako Člověka ve světovém bytí. Chápal tuto vědeckost zcela vážně a vyvozoval z ní své závěry pro život. Technický a kapitalistický věk ho postihoval jinak než příslušníky vedoucí tříd, kteří stáli ještě uvnitř životního řádu utvářeného duševně nosnými impulsy. Měli všechen zájem o začlenění vymožeností nové doby do rámce tohoto životního řádu. Proletář byl z tohoto životního řádu vytržen, nemohl mu dát již pocit, jenž by prosvěcoval jeho život obsahem důstojným člověka. Jediné, co mu dovolovalo pociťovat, čím je jako člověk a co v něm probouzelo sílu víry a zdálo se vycházet ze starého životního řádu - byl vědecký způsob myšlení.

V mnohém čtenáři může vzbudit úsměv, když se tu odkazuje na «vědeckost» proletářských představ. Kdo u «vědeckosti» může pomýšlet jen na to, co získal mnoholetým seděním ve «vzdělávacích ústavech» a postaví pak tuto «vědeckost» do protikladu k vědomí proletáře, který se «ničemu neučil», ten se může usmívat. Svým úsměvem však přechází skutečnosti, které rozhodují o osudu přítomného života. Tyto skutečnosti však svědčí o tom, že mnohý velmi učený člověk žije nevědecky, zatímco neučený proletář orientuje své životní smýšlení podle vědy, kterou patrně vůbec neovládá. Vzdělanec přijal vědu, zařadil ji do přihrádky svého duševního nitra. Ve svých pocitech se však orientuje podle životních souvislostí, které nejsou touto vědou řízeny. Proletář je životními poměry přinucen k tomu, aby své bytí chápal tak, jak to odpovídá *smýšlení* této vědy. To, co jiné třídy nazývají «vědeckostí», je mu možná vzdáleno, ale podle směru představ této vědeckosti se orientuje jeho život. Pro jiné třídy je určujícím prvkem náboženský, estetický a obecně duchovní základ; pro něho je životní vírou «věda», i když často ve svých posledních myšlenkových odnožích. Mnohý příslušník vedoucích tříd se cítí být «osvíceným», «svobodně náboženským». V jeho představách

jistě žije vědecké přesvědčení, v jeho pocitech však nepozorovaně pulsují zbytky tradiční životní víry.

Ze starého životního řádu nezachoval vědecký způsob myšlení vědomí, že má svůj původ v duchovním světě. Přes tento charakter moderní vědeckosti se mohl příslušník vedoucích tříd přenést, neboť jeho život je naplněn starými tradicemi. Proletář však toho nebyl schopen, neboť jeho nová životní situace z jeho duše staré tradice vyhnala. Převzal vědecký druh představ jako dědictví od vedoucích tříd. Toto dědictví se stalo základem jeho vědomí o bytosti člověka. Avšak tento «duchovní obsah» v jeho duši nevěděl nic o jeho původu ve skutečném duchovním životě. To, co mohl proletář přijímat od vládnoucích tříd jako duchovní život, popíralo jeho původ z ducha.

Není mi neznámo, jak se budou tyto myšlenky dotýkat neproletářů i proletářů, kteří si myslí, že se vyznají «prakticky» v životě a kteří podle této víry považují to, co tu bylo řečeno, za názor odcizený životu. Skutečnosti hovořící z přítomné světové situace budou prokazovat tuto víru stále více jako klam. Tomu, kdo může vidět tyto skutečnosti bez předsudků, se musí projevit, že životní pojetí, které se přidržuje pouze vnější stránky těchto skutečností, jsou nakonec přístupny ještě jen představy, které s těmito skutečnostmi již nemají nic společného. Vládnoucí myšlenky se držely «prakticky» těchto skutečností tak dlouho, až se jim přestaly již podobat. V tomto vztahu by přítomná světová katastrofa měla být pro mnoho lidí přísným výchovným činitelem. Neboť co mysleli, že se může stát? A co se stalo? Má tomu tak být i se sociálním myšlením?

V duchu slyším také námitku z duševní nálady vyznavače proletářského pojetí života: Zase jeden, který by chtěl vlastní jádro sociální otázky odvést na kolej, která se zdá tomu, kdo smýšlí měšťácky, pohodlně sjízdnou. Tento vyznavač neprohlídí, jak mu osud přinesl jeho proletářský život a jak se pokouší pohybovat se v tomto životě smýšlením, jež zdědil po «vládnoucích» třídách. Žije sice proletářsky, ale *myslí* měšťácky. Nová doba nenutí pouze k novému životu, ale i k

novým myšlenkám. Vědecký způsob myšlení se stane životaschopným obsahem teprve tehdy, až k jeho utvoření vyvine takovou průraznost, jakou svým způsobem vyvinula stará pojetí života.

Tím je naznačena cesta, jež vede k nalezení pravé podoby jednoho z článků novějšího proletářského hnutí. Na konci této cesty zazní z proletářské duše přesvědčení: usilují o duchovní život. Avšak tento duchovní život je *ideologií*, je pouze tím, co se zrcadlí v člověku z vnějších světových procesů, co neplyne z nějakého zvláštního duchovního světa. To, co se při přechodu k nové době vyvinulo ze starého duchovního života, pocituje proletářské pojetí života jako ideologii. Kdo chce pochopit náladu proletářské duše, která se vyžívá v sociálních požadavcích přítomnosti, musí umět chápat, co může způsobit názor, že duchovní život je ideologií. Je možno odpovědět: Co ví průměrný proletář o tomto názoru, jenž straší v hlavách víceméně školených vůdců. Kdo takto mluví, mívá se se životem a jedná také bez ohledu na život. Neví, co se v posledních desetiletích v proletářském životě odehrálo. Neví, jaké nitky se spřádají od názoru, že duchovní život je ideologií, k požadavkům a činům radikálního socialisty, považovaného jím pouze za «nevědoucího», i k jednání těch, kdož z temných životních impulsů «dělají revoluci».

Tragika, která se šíří v chápání sociálních požadavků přítomnosti, spočívá v tom, že v mnoha kruzích není cit pro to, co se z duševní nálady širokých mas dere na povrch života a že chybí pohled pro to, co *se skutečně děje* v lidských myslích. Neproletář naslouchá pln úzkosti požadavkům proletáře a slyší: Lidský důstojného života lze dosáhnout jen zespolečenštěním výrobních prostředků. Není schopen si však učinit představu o tom, že jeho třída povolala při přechodu ze staré do nové doby proletáře k práci na výrobních prostředcích, které mu nepatří a nebyla přitom schopna dát mu k této práci patřičný duševní obsah. Lidé, kteří se takto svým jednáním míjejí se životem,

mohou říci: Ale proletář se chce prostě dostat k životnímu postavení, jaké mají vládnoucí třídy; kde je tu úloha duševního obsahu? Ano, proletář sám by mohl tvrdit: já nežádám od druhých tříd nic pro svou duši, já pouze chci, aby mne již dále nevykořisťovaly. Chci, aby skončily existující třídní rozdíly. Taková řeč však nevystihuje podstatu sociální otázky, neodhaluje nic o *pravé podobě* této otázky. Neboť vědomí v duších pracujícího obyvatelstva, které by od vládnoucích tříd zdědilo pravý duchovní obsah, by kladlo sociální požadavky zcela jinak, než to činí moderní proletariát, jenž v přijatelném duchovním životě spatřuje pouhou ideologii. Tento proletariát je přesvědčen o ideologickém charakteru duchovního života, stává se však tímto přesvědčením stále nešťastnějším. A účinky tohoto jeho duševního neštěstí, jichž si není vědom, ale intenzívně jimi trpí, daleko převažují svým významem pro sociální situaci přítomnosti všechno, co je jeho oprávněným požadavkem zlepšení vnější životní situace.

Vládnoucí třídy nepoznávají v sobě původce životního smýšlení, které dnes v proletariátu proti nim bojovně vystupuje. A přesto se staly těmito původci tím, že mohly ze svého, duchovního života odkázat proletariátu pouze něco, co jím musí být pocítováno jen jako ideologie.

Podstatným rysem současného sociálního hnutí není snaha po změně životního postavení lidské třídy, i když se to zdá být přirozené, nýbrž způsob, jak je tento požadavek změny převáděn z duchovních impulsů této třídy ve skutečnost. Pohledme z tohoto hlediska nepředpojatě na skutečnosti. Pak uvidíme, jak se osobnosti, jež zaměřují své myšlení na proletářské impulsy, usmívají, když se mluví o tom, že tím či oním duchovním úsilím chce někdo přispět k řešení sociální otázky. Usmívají se tomu jako ideologii, jako šedé teorii. Soudí, že z myšlenky, z pouhého duchovního života nelze určitě ničím přispět k palčivým sociálním otázkám dnešní doby. Přihlédne- me-li však blíže, pak zjistíme, že vlastní nerv, vlastní základní impuls

moderního, právě proletářského hnutí, *nespočívá* v tom, o čem dnešní

proletář hovoří, nýbrž v *myšlenkách*.

Moderní proletářské hnutí jako snad žádné podobné hnutí na světě - pohlédneme-li na ně blíže, ukáže se to ve zcela eminentním smyslu - vzniklo z *myšlenek*. Neříkám to však jen jako hledisko získané z přemýšlení o sociálním hnutí. Mohu-li připojit něco osobního, pak to budiž tato poznámka: Po dlouhá léta jsem vyučoval v nejrůznějších oborech proletářské dělníky v jedné dělnické vzdělávací škole. Myslím, že jsem přitom poznal, čím žije a oč usiluje duše moderního proletářského dělníka. Z tohoto východiska jsem měl také příležitost sledovat, co působí v odborech různých povolání a zaměstnaneckých odvětví. Myslím, že nemluví z hlediska teoretických úvah, nýbrž že vyslovuji to, o čem myslím, že je výsledkem získaným ze skutečné životní zkušenosti.

Kdo poznal moderní dělnické hnutí - což je u vedoucích intelektuálů bohužel vzácným jevem - tam, kde je nesen *dělníky*, ten ví, jakým významným jevem je, když se určitý myšlenkový *směr* zmocnil intenzivním způsobem duší velkého počtu lidí. Zaujmout dnes stanovisko k sociálním otázkám je obtížné proto, že existuje tak malá možnost vzájemného pochopení mezi třídami. Měšťácké třídy se mohou dnes tak těžko vžívat do duše proletářovy a tak těžko chápat, jak mohly nalézt přístup do nespotřebované *intelligence* proletářovy - ať už si myslíme o obsahu cokoliv — představy Karla Marxe, jež kladou na lidské myšlení tak vysoké požadavky.

Myšlenkový systém Karla Marxe může být jistě jedním přijímán a druhým odmítán, v obou případech snad z dobrých důvodů; mohl být revidován těmi, kdož pohlížejí na sociální život po smrti Marxově a jeho přítele Engelse z jiného hlediska než tito vůdcové. O obsahu tohoto systému nechci vůbec mluvit. Nezdá se mi být v moderním proletářském hnutí tím nejvýznamnějším. Jako nejvýznamnější se mi zdá *skutečnost*, že v dělnictvu působí jako nejmocnější impuls

určitý myšlenkový systém. Můžeme záležitost vyjádřit přímo takto: Praktické hnutí, čistě životní hnutí s nejjednoduššími lidskými požadavky nestálo ještě nikdy tak výhradně na *čistém* myšlenkovém základě jako toto moderní proletářské hnutí. Je dokonce prvním takovým hnutím na světě, které se postavilo na čistě vědecký základ. Na tuto skutečnost musíme však pohlížet správně. Vezmeme-li v úvahu všechno to, co moderní proletář vědomě říká o svém názoru, chtění a cítění, pak se při důkladném pozorování života nezdá být programové vyhlášení důležitým.

Jako významné se však musí jevit to, že v proletářském cítění se pro *celého* člověka stalo rozhodujícím to, co je u druhých tříd zakotveno jen v určitém článku jejich duševního života: *myšlenkový základ* životního smýšlení. Zabraňuje mu v tomto přiznání to, že je mu myšlenkový život podáván jako ideologie. Staví ve skutečnosti svůj život na myšlenkách, ale pociťuje je jako neskutečnou ideologii. Proletářské pojetí života a jeho uskutečňování jednáním jeho nositelů nepochopíme jinak, než když poznáme *tuto* skutečnost v novějším vývoji lidstva v jejím plném dosahu.

Ze způsobu, jak byl výše líčen duchovní život moderního proletáře, lze poznat, že při výkladu pravé podoby proletářského sociálního hnutí se musí charakteristika tohoto duchovního života objevit na prvním místě. Neboť je podstatné, že proletář tak pociťuje příčiny svého neuspokojivého sociálního postavení a že se je snaží odstranit tak, že pocit i snaha jsou usměřovány tímto duchovním životem. A přesto nemůže v přítomné době jinak než odmítat s posměchem a hněvem názor, že v těchto duchovních základech sociálního hnutí spočívá něco, co představuje významnou hnací sílu. Jak by měl poznat, že duchovní život je pro něho hnací silou, jestliže ji pociťuje jen jako ideologii? Od takto pociťovaného duchovního života nelze očekávat, že nalezne východisko ze sociálního postavení, které již nechce snášet. Z jeho vědecky orientovaného myšlení se modernímu proletáři stala nejen věda, nýbrž i umění, náboženství, morálka a

právo jen součástí lidské ideologie. Nespátřuje v těchto odvětvích duchovního života nic ze skutečnosti zasahující do jeho života, která by mohla něco přidat k jeho životu materiálnímu. Jsou mu jen odleskem nebo zrcadlením tohoto materiálního života. I když mohou po svém vzniku působit oklikou přes lidské představy a jejich přijetím do vůle zpětně na materiální život a formovat jej, svým původem vystupují z tohoto života jako ideologické obrazy. A ty nemohou samy ze sebe dávat něco, co vede k řešení sociálních obtíží. Jen *uvnitř* materiálních skutečností samých může vzniknout něco, co k tomuto cíli vede.

Novější duchovní život přešel od vedoucích tříd lidstva na proletářské obyvatelstvo v podobě, která ztrácí pro vědomí tohoto obyvatelstva svou sílu. Myslíme-li na síly, jež mohou přinést řešení sociální otázky, musí se to pochopit před vším ostatním. Kdyby tato skutečnost působila dále, pak by byl duchovní život lidstva odsouzen vzhledem k sociálním požadavkům přítomnosti i budoucnosti k bezmocnosti. Ve skutečnosti je o této bezmocnosti přesvědčena velká část moderního proletariátu a své přesvědčení o ní vyjadřuje z marxistického nebo podobného vyznání. Říká se, že moderní hospodářský život vyvinul ze svých starších forem dnešní formu kapitalistickou. Tento vývoj přivedl proletariát vzhledem ke kapitálu do nesnesitelné situace. Vývoj bude pokračovat a usmrtí prý kapitalismus silami, které působí v něm samém a ze smrti kapitalismu dojde pak k osvobození proletariátu. Novější socialističtí myslitelé zbavili toto přesvědčení fatalistického charakteru, jež na sebe vzal v jistém kruhu marxistů. To podstatné tu však zůstalo. To se projevuje tím, že toho, kdo dnes myslí ryze socialisticky, ani nenapadne, aby říkal: Jestliže se někde ukáže lidsky nosný duševní život, čerpaný z impulsů doby a pocházející z duchovní skutečnosti, pak bude z něho vyzařovat síla, která může dát pravý podnět i sociálnímu hnutí.

To, že dnešní člověk, donucený vést proletářsky život, nic podobného od současného duchovního života neočekává, dává jeho duši základní náladu. Potřebuje duchovní život, z něhož vychází síla, která dává jeho duši pocit jeho lidské důstojnosti. Neboť když byl zapražen do kapitalistického hospodářského řádu novější doby, byl na takový duchovní život odkazován v nejhlubších potřebách své duše. Duchovní život, který mu však vedoucí třídy předaly jako ideologii, jeho duši vyprázdnil. Dnešnímu sociálnímu hnutí dává usměrňující sílu touha moderního proletariátu po jiné souvislosti s duchovním životem, než mu může dát současný společenský řád. Ale tuto skutečnost nechápe správně ani neproletářská, ani proletářská část lidstva. Neboť neproletářská část netrpí ideologickým rysem moderního duchovního života, k němuž sama dospěla, zatímco proletářská část ano. Avšak tento ideologický rys zděděného duchovního života mu uloupil víru v nosnou sílu duchovnosti samé. Na správném poznání této skutečnosti závisí nalezení cesty, jež povede ze zmatků současné sociální situace lidstva. Společenským řádem, který vznikl pod vlivem vedoucích tříd při rozvoji novější hospodářské formy, byl přístup k takové cestě uzavřen. Musíme získat *sílu jej otevřít*.

Dojdeme v této oblasti k novému promyšlení toho, co se dnes myslí, když budeme správně pociťovat váhu skutečnosti, že společenské soužití lidí, v němž duchovní život působí jako ideologie, postrádá jednu ze sil, jež činí sociální organismus životaschopným. Současný sociální organismus churaví bezmocností duchovního života. A choroba se zhoršuje nechutí její existenci přiznat. Uznáním této skutečnosti získáme základ, na němž můžeme rozvíjet myšlení přiměřené sociálnímu hnutí.

Proletář se dnes domnívá, že vystihuje základní sílu své duše, když mluví o svém *třídním vědomí*. Ale pravda je, že od svého zapražení do kapitalistického hospodářského řádu hledá duchovní život, jenž může nést jeho duši a který mu *dá vědomí jeho lidské důstojnosti*; z duchovního života pociťovaného jako ideologie se mu takové vědo-

mí nevyvine. Toužil po *tomto* vědomí a to, co nemohl nalézt, nahradil *třídním vědomím*, zrozeným z hospodářského života.

Mocnou sugestivní silou byl jeho pohled obrácen jen k hospodářskému životu. A nyní již nevěří, že by mohl někde jinde, v duchovní nebo duševní oblasti, existovat podnět k tomu, co by mělo nutně nastoupit v oblasti sociálního hnutí. Věří jen, že by vývojem neduchovního, neduševního hospodářského života mohl být uskutečněn *ten* stav, jež *on* pociťuje jako důstojný člověka. Tak byl donucen hledat svou spásu jen v přetvoření hospodářského života. Byl donucen k názoru, že pouhým přetvořením hospodářského života zmizí všechny škody, jež pocházejí ze soukromého podnikání, z egoismu jednotlivých zaměstnavatelů a z jejich neschopnosti být spravedliví k nárokům na lidskou důstojnost, které žijí v zaměstnancích. Tak dospěl moderní proletář k tomu, že spatřoval jedinou spásu sociálního organismu v převedení všeho soukromého majetku výrobních prostředků do *společné správy* nebo dokonce do společného vlastnictví. Tento názor vznikl tím, že byl pohled odvrácen od všeho duševního a duchovního a zaměřen *jen* na čistě ekonomický proces.

Tím došlo ke všem rozporům v moderním proletářském hnutí. Moderní proletář věří, že z hospodářství, z hospodářského života samého se musí vyvinout všechno, co mu nakonec dá plné lidské právo. O toto plné lidské právo bojuje. Pouze v rámci jeho úsilí dochází k něčemu, k čemu nemůže nikdy dojít jen v důsledku hospodářského života. To je významná, důraznou řečí hovořící skutečnost, že právě uprostřed různých forem sociální otázky ze životních nutností současného lidstva existuje něco, co domněle vychází z hospodářského života, co však *pouze* z něho nemohlo nikdy vzniknout a co spíše leží v přímé vývojové linii od starého otroctví přes nevolnictví feudální doby k modernímu dělnickému proletariátu. Ať už se jakkoli utvářel v moderním životě oběh zboží, peněz, kapitál, majetek, pozemkové

vlastnictví apod., *uvnitř* tohoto moderního života se vyvinulo něco, co není zřetelně vysloveno a co také moderní proletář vědomě nepocituje, co však je vlastním základním impulsem jeho sociálního chtění. Jde o toto: moderní kapitalistický hospodářský řád zná ve své oblasti v podstatě jen zboží. Zná jen, jak se tvoří hodnota tohoto zboží uvnitř hospodářského organismu. A uvnitř hospodářského organismu novější doby se stalo *zbožím* něco, o čem dnes proletář cítí, že to zbožím nikdy být *nesmí*.

Až se jednou nahlédne, jak žije jako jeden ze základních impulsů celého moderního proletářského sociálního hnutí silný odpor před tím, že musí prodávat svou pracovní sílu zaměstnavateli, jako se na trhu prodává zboží, odpor před tím, že na trhu pracovních sil hraje podle nabídky a poptávky jeho pracovní síla úlohu jako zboží na trhu. Až se přijde na to, jaký význam má v moderním sociálním hnutí tento odpor před zbožím pracovní síly, až se bude zcela nepředpojatě pohlížet na to, že to, co tu působí, není ani dosti důsledně a radikálně vysloveno v socialistických teoriích, *pak* nalezneme k prvnímu impulsu, k ideologicky pociťovanému duchovnímu životu, impuls druhý, o němž musí být řečeno, že činí dnes sociální otázku naléhavou, ba palčivou.

Ve starověku existovali otroci. *Celý* člověk byl prodáván jako zboží. O něco méně, ale přece jen část lidské bytosti byla začleněna do hospodářského procesu za nevolnictví. Kapitalismus se stal mocí, která vtiskuje zbytku lidské bytosti ještě charakter zboží - pracovní síly. Nechci říkat, že tato skutečnost nebyla povšimnuta. Naopak, v současném sociálním životě je pociťována jako skutečnost fundamentální, jako něco, co působí významně v moderním sociálním hnutí. Avšak pokud se o ní uvažuje, obrací se pohled jen na hospodářský život. Otázka zbožního charakteru se chápe jako pouhá otázka hospodářská. Věří se, že jen z hospodářského života musejí přijít síly, jež navodí stav, v němž proletář již nebude pociťovat začlenění své pracovní síly do sociálního organismu jako něco sebe nedůstojného. Vidí se, jak se v novějším dějinném vývoji lidstva pozvedla do popředí

moderní forma hospodářství. Vidí se též, jak tato hospodářská forma vtiskla lidské pracovní síle charakter zboží. Nevidí se však, jak spočívá v hospodářském životě samém, že všechno, co je do něj začleněno, se *musí* stát zbožím. Hospodářský život záleží ve výrobě a v účelné spotřebě zboží. Lidskou pracovní sílu nezbavíme charakteru zboží, jestliže nenalezneme možnost vyjmout ji z hospodářského procesu. Úsilí by se nemělo zaměřovat na přeměnu hospodářského procesu tak, aby pracovní síle bylo učiněno po právu v *něm*, nýbrž na tom, jak vyjmeme pracovní sílu z hospodářského procesu, aby byla určována sociálními silami, které jí charakter zboží odnímají. Proletář touží po stavu hospodářského života, v němž jeho pracovní síla zaujme své přiměřené místo. Touží po něm proto, že nevidí, že zboží charakter jeho pracovní síly pochází ve své podstatě z jeho plného zapojení do hospodářského procesu. Tím, že musí předávat svou pracovní sílu tomuto procesu, rozplývá se v něm celou svou bytostí. Hospodářský proces se snaží svým vlastním charakterem spotřebovat účelně pracovní sílu, jako je v něm spotřebováváno zboží, tak dlouho, dokud se řízení pracovní síly ponechává jemu. Jakoby zhypnotizován mocí moderního hospodářského života obrací člověk pohled na to, co v něm působí. Ale tímto zaměřením pohledu se nikdy nezjistí, kdy pracovní síla již nemusí být zbožím. Neboť jiná forma hospodářství učiní tuto pracovní sílu zbožím pouze jiným způsobem. Otázku práce neučiníme v její pravé podobě částí otázky sociální, pokud neuvidíme, že v hospodářském životě se výroba, výměna a spotřeba zboží řídí zájmům podléhajícími zákony, jejichž mocenská sféra se nesmí rozšiřovat na lidskou pracovní sílu. Novodobé myšlení se nenaučilo oddělovat od sebe zcela rozdílné způsoby, jak se na jedné straně začleňuje do hospodářského života pracovní síla vázaná na člověka a na druhé straně to, co svým původem není spojeno s člověkem a pohybuje se na cestách, jimiž se musí ubírat zboží od své výroby až ke své spotřebě. Ukáže-li se na jedné straně takto zaměřeným zdravým způsobem myšlení pravá

podoba otázky práce, pak na druhé straně se tímž myšlením prokáže, jaké místo má zaujmout ve zdravém sociálním organismu hospodářský život.

Z toho vidíme, že «sociální otázka* se člení na tři zvláštní otázky. První ukazuje na zdravou podobu duchovního života v sociálním organismu; v druhé se bude uvažovat o vztahu práce v jeho pravém začlenění do života společnosti; a z třetí vylýne, jak má v tomto životě působit hospodářský život.

Rudolf Steiner